

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ DERGİSİ

Beşeri Bilimler — Humanities

Vol. 6 — 1978

KENTLEŞME SÜRECİ BAŞLANGICINDA ANADOLU UYGARLIKLARININ YERİ (I. KISIM)

H. H. Günhan Danışman *

ÖZET

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde son zamanlarda gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar sonucu Anadolu'nun Yakın Doğu'da uygarlığın doğuşu sırasında çok önemli bir merkez olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu araştırmalarda elde edilen veriler sonucunda Palaeolitik (Eski Taş) Devirden başlayan ve devamlı bir gelişme gösteren Anadolu uygarlıklarının varlığı kesinlikle saptanmıştır. Ayrıca Anadolu'daki değişik fiziksel, coğrafi, iklimsel ve sosyal etkenlerin kentleşme sürecini Mezopotamya, Mısır ve İndüs gibi büyük ırmak vadilerinden daha değişik biçimde etkilediği anlaşılmakta, hatta son araştırmalar Ege yöresinde ortaya çıkan Klasik Yunan şehrinin Mısır veya Mezopotamya yerine Anadolu'dan kaynaklandığını kesinlikle göstermektedir. Birinci makalede kentleşme sürecini Anadolu'nun Palaeolitik, Neolitik ve Er-Kalkolitik devirlerinde incelemekteyiz.

GİRİŞ

Şehrin doğuşu ve gelişmesi tarihçi, arkeolog, antropolog, iktisatçı, coğrafyacı, sosyolog, mimar, şehir plancı gibi hemen hemen bütün sosyal bilim dallarında çalışan uzmanlar tarafından incelenen bir ana uğraş konusudur.¹ Konu ile uğraşlar Eski Yunan ve Roma devirlerinin tarihçi ve politik analizcileri ile başlamış, 19 uncu yüzyılda karşılaştırmalı çalışmalar ile gelişmiş ve günümüze kadar etkinliğini sürdürmüştür. Bütün bu çalışmalarda kentleşme sürecinin başlangıcı ve ilk şehirlerin doğuşu genellikle Eski Mısır, Mezopotamya, İndüs vadisi uygarlıkları gibi arkeolojik kazıların kesif olarak yapıldığı yöreler esas alınarak vurgulanmıştır. Buna karşılık Anadolu son 20-25 yıl

* Dr., Beşeri Bilimler Bölümü, Boğaziçi Üniversitesi.

öncesine kadar Yakın Doğu'da ilk uygarlıkların geliştiği kabul edilen Mezopotamya ve ya Mısır gibi merkezlere bağımlı bir kenar yöre olarak kabul edilmiştir.² Bu yargıya varılmasında en büyük etken Anadolu'daki araştırmâ ve kazıların son zamanlara kadar çok dağınık ve bilinçsiz bir şekilde sürdürülmüş olmasıydı. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda Anadolu'da arkeolojik araştırmalar büyük bir aşama yapmıştır. Hatta denilebilirdi ki son 20-25 sene içinde Anadolu'nun eski tarihine ait bilinçlenmemiz bir "Rönesans" geçirmiştir.³

Türk üniversitelerine bağlı arkeologlar yanında İngiliz, Alman, Fransız, Amerikan İlmî Araştırma Enstitüleri'ne bağlı yabancı arkeologların da yer aldığı bu araştırmaların ortaya çıkardığı ilk sonuç, kökeni son Buzul Çağı'nda (M.Ö. 25,000-30,000'de) başlayan ve Palaeolitik devrin bütün özelliklerini taşıyan bir öz Anadolu kültürünün tanımı olmuştur.⁴ Ayrıca Vere Gordon Childe'in "Neolitik İhtilâl" diye tanımladığı ve bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesi sonucu tarımın ortaya çıkışında da Anadolu'nun Yakın Doğu'daki ilk üç ana merkezden biri olduğu saptanmış bulunmaktadır.⁵ Neolitik devrin kentleşme sürecinin başlangıcındaki çok önemli yeri Anadolu'da da tarımsal ekonominin sağladığı güvenceli yiyecek üretimi sayesinde yerleşik düzene geçilmesi ve yerleşme merkezlerinin çoğalması şeklinde izlenebilmektedir.⁶ Neolitik (Yeni Taş) devrini bakırın ilk kullanıldığı Kalkolitik (Bakır-Taş) devri takibetmektedir ve bu sürenin Anadolu'daki başlangıcı Yakın Doğu'daki diğer yörelerden önce ve yaklaşık M.Ö. 5,000 yıllarına tarihlendirilmektedir.⁷ Bu devrin özellikleri tarımsal ekonominin ilk merkezlerden dışarıya doğru yayılması ve etken bir şekilde yerleşmesi, ayrıca mimari gelişmenin doruğuna ulaşmasıdır. Bakırın kalay ile karışımı sonucu üretilen tuncun ismini verdiği ve Eski Tunç, Orta Tunç ve Geç Tunç kısımlarını içeren Tunç Devri (yaklaşık M.Ö. 3,500 ilâ M.Ö. 1,200 arası), birbirini takip eden üç gelişmeyi vurgular; a) maden cevherlerinin işlenmesi ve bunların ticaretinin yayılması ile Anadolu'nun zenginleşmesi, b) Asurlu ticaret kolonilerinin kurulması ile Anadolu'ya yazının girmesi, ve c) Hind-Avrupa kökenli kavimlerin Anadolu'yu istilâ ederek Hitit Devletini kurmaları ile Anadolu'da ilk defa siyasi birliği gerçekleştirmeleri.⁸

Anadolu'da Tunç Devri'nin yaklaşık M.Ö. 1,200 yılları civarında sona ermesi Bal-kanlar üzerinden gelen yeni istilâlar ile Hitit Devletinin yıkılmasını da beraberinde getirir, ve bu istilâları takip eden iki-üç yüzyıllık bir karanlık devirden sonra Anadolu tarihi "Klasik" devirlere ulaşır.

ŞEHRİN TANIMI

Şehrin orijinleri ve çağdaş şekilleri üzerine bugüne kadar yayınlanan pek çok kitapta şehrin tatminkâr veya genel uyum sağlayan bir tanımı yapılamamıştır.⁹ Bazı uzmanlar kentleşme süreci başlangıcında şehrin ana özelliğinin dinsel-kültürel bir merkez hizmeti görmesi olduğunu vurgularlar. Diğerleri bu özelliğin ilkel topluluklardan ve aile yahut kabile düzeninin kuvvetli olduğu yerleşme şekillerinden sosyal ve ekonomik sınıfların oluştuğu yerleşme merkezlerine geçiş olduğunu işaret ederler. Bazıları ise fonksiyonel farklılaşmayı esas tutup şehrin mal ve hizmetlerin üretildiği, toplandığı ve dağıtıldığı bir ekonomik merkez olduğunu saptamaya çalışırlar. Bir diğer grup uzmanlar ise şehrin politik ve askeri etkenliği üzerinde dururlar. Gerçek olan tek

bir özelliğin veya bir kaç özelliğin bir arada şehri tanımlamaya yetmiyeceğidir. Bir şehri oluşturan bütün özelliklerin birarada bulunmasının da şehri yaratamayacağı anlaşılmalı, örneğin nüfusun miktarı ve yoğunluğunun çoğu kez şehri kalabalık bir köy veya kasaba tipi yerleşmeden ayırmaya olanak tanımadığı ve endüstrileşme, el sanatlarının yoğunluğu, ticaretin tipi, sosyal sınıfların varlığı ve merkezleşmiş idare sisteminin oluşması gibi faktörlerin tek tek incelenmesi gerekmektedir.

Şehrin tanımı ile ilgili çabalarda çoğunlukla kentleşme ile uygarlık arasında bir bağlantı kurulmasına çalışıldığı görülmektedir. Dolayısıyla uygarlığın bir tanımının yapılmasının şehrin tanımlanabilmesi için ön şart olduğu ortaya çıkmaktadır. Birçok uzmanlar uygarlık ile kültür arasında da doğrudan bağlantı kurmaktadırlar, ve genellikle uygarlık "insan oğlunun doğa ile kendisi arasında kurduğu ve doğaya hükmetmeyi gerçekleştirdiği karmaşık (komplike) bir suni çevre" olarak tanımlanmaktadır.¹⁰ Childe uygarlaşmış toplumların aynı zamanda kentleşmeyi başararak merkezci devleti ve sınıfsal düzeni içerdiklerini vurgulamış ve bu etabı "kentsel ihtilâl" olarak ifadelemiştir.¹¹ Netice olarak uygarlığın doğuşunda ekonomik ve sosyal etkenleri aramak doğal olmuş ve uygar bir toplumun tanımında birbiri ile ilişkili bir seri sosyal kurumu tesbit etmek gerekmiştir ki bunları Chicago Üniversitesi'nden antropolog Robert M. Adams şu şekilde sıralamıştır: ¹²

- a) sınıfsal tabakalaşma,
- b) politik ve dini hiyerarşi ve
- c) tam-zamanlı uzmanlaşmayı ön gören karmaşık (kompleks) bir iş-bölümü.

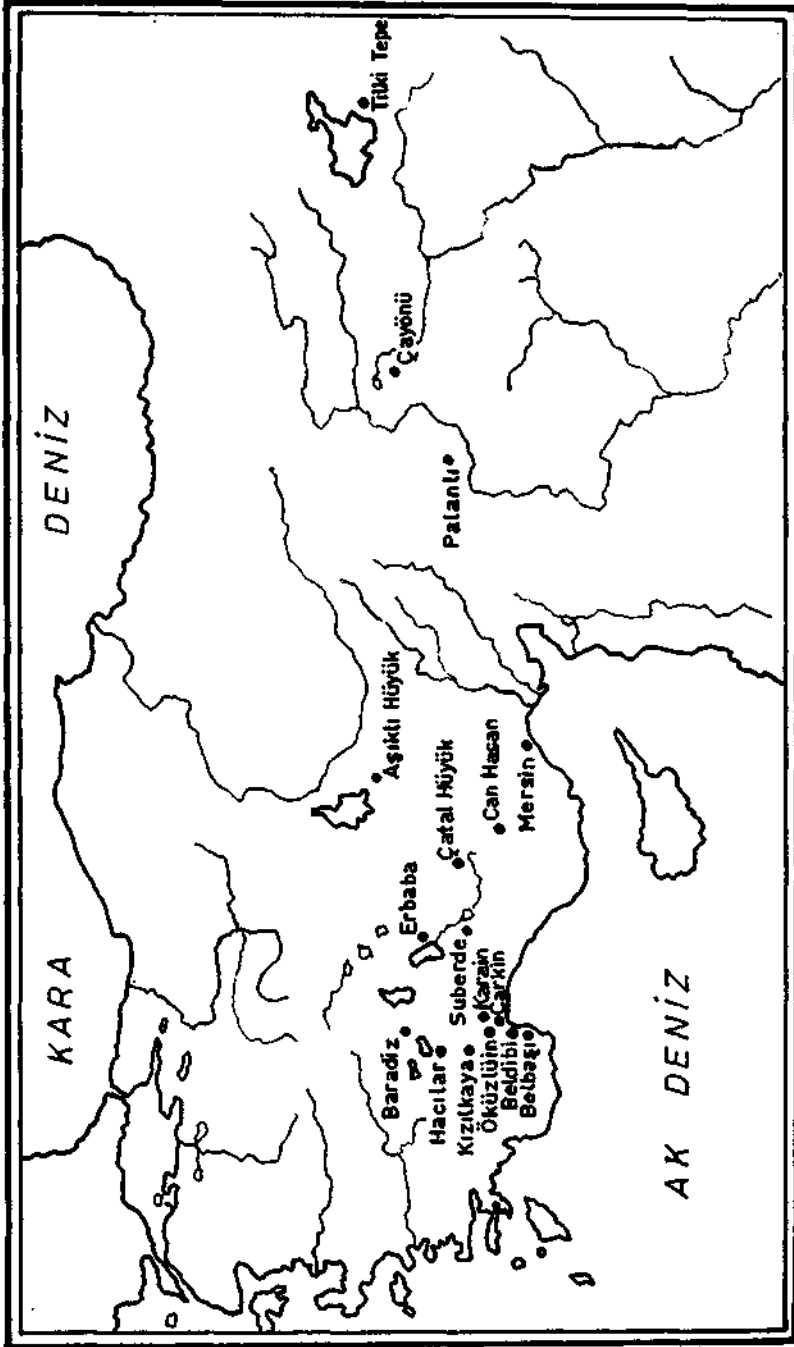
Kentleşme sürecinin başlangıcı ile uğraşanların bu kurumları arkeolojik verilerden tanımları gerekmektedir. Bu çalışmada Anadolu'dan elde edilen verilerin bu kıstaslar içinde değerlendirilmesi yapılmaktadır.

ANADOLU'DA KENTLEŞME SÜRECİ

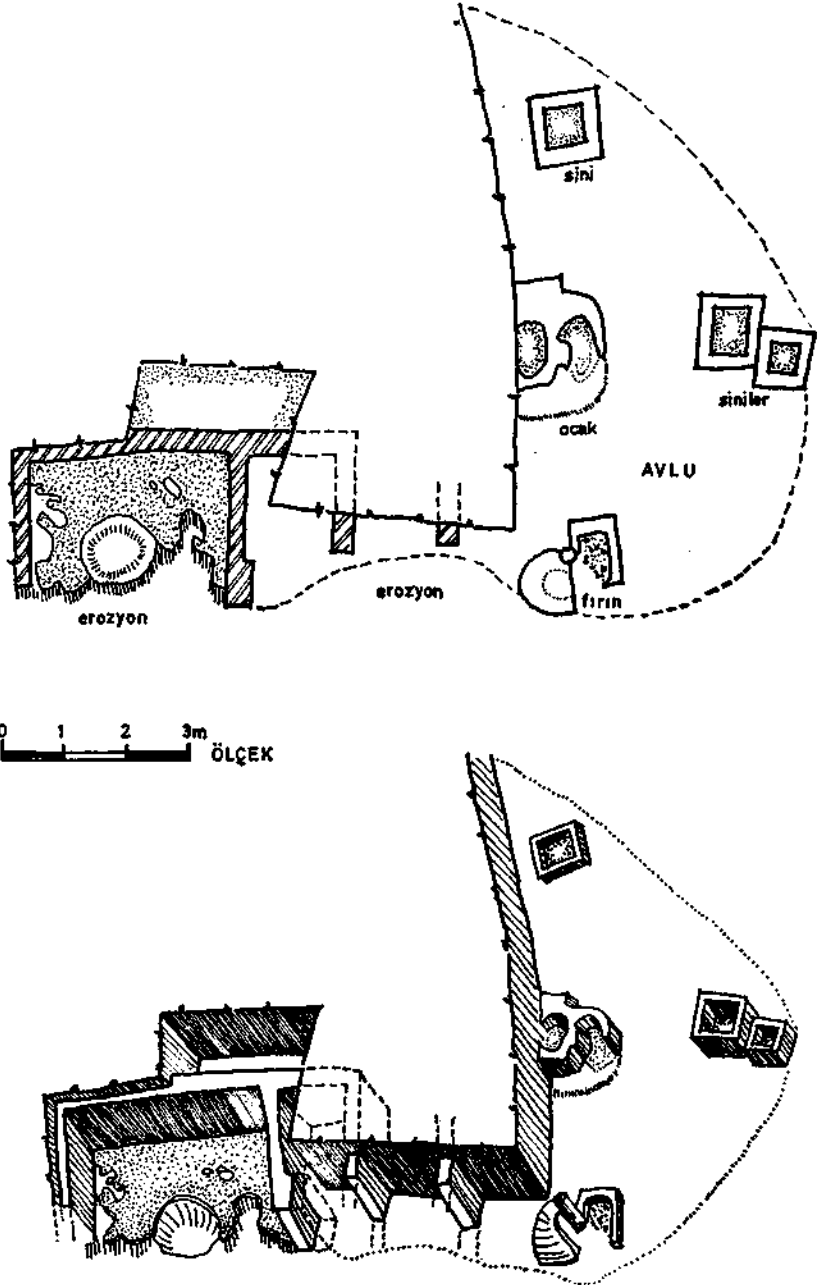
Anadolu'da kentleşme sürecinin niteliklerinin araştırılmasında amaç şehrin orijinal fonksiyonlarının belirlenmesi, bunlardan hangilerinin devamlılığını koruduğunun saptanması ve hangi fonksiyonların sonradan kazanıldığına anlaşılmıştır. Bütün bu çalışmaların yapılması sırasında Anadolu'da son yıllarda ortaya çıkarılan arkeolojik verilerin ciddi bir eleştiriden geçirilmesi şehrin tanımını büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır. Eldeki bu verilerin değerlendirilmesinde kronolojik devamlılık gösteren yerleşme merkezlerin tek tek incelenmesi yöntemi seçilmiştir.

Hacılar Aseramik

Hacılar Aseramik yerleşmesi Anadolu'da kazılmış bulunan en eski tarımsal yerleşmedir. Burdur'un 25 km batısında yeralan Hacılar (bak. çizim 1), İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'ne bağlı arkeolog James Mellaart tarafından 1956-60 yılları arasında kazılmıştır.¹³ Aseramik (yani çanak çömleğin bulunmadığı) yerleşme daha üstteki geniş ta-

ÇİZİM 1: Anadolu'daki Paleolitik, Neolitik ve Er-Kalkolitik Yerleşmeleri gösterilen harita.

ÇİZİM 2: Hacılar Aseramik Evre VII plâni ve isometrik rekonstrüksiyonu (Kaynak: Mellaart, J., "Excavations at Hacilar, 1960, Fourth Preliminary Report", *Anatolian Studies*, Vol. XI, 1961, III. 28, pg. 72).

bakaların altında ufak bir sondaj çukurunda bulunmuş, bu yüzden eldeki veriler çok kısıtlıdır. Buna rağmen Aşıklı Hüyük,¹⁴ Suberde¹⁵ veya Can Hasan III¹⁶ gibi diğer aseramik yerleşmelerden elimizde daha az bilgi olduğundan Hacılar Aseramik, aynı zamanda Antalya yöresi ile ilişkisi yönünden, Anadolu'da Palaeolitik (Eski Taş) Devri kültüründen Neolitik (Yeni Taş) Devri kültürüne geçişte en önemli bağlantıdır. Üst üste yedi tabakadan oluşan yerleşmenin en alttan üçüncü, yani V. tabakasında karbonlaşmış tahıl ürünleri bulunmuştur. Yine aynı tabaka Karbon 14 metodu ile yapılan bir tarihlendirmede M.Ö. 6,750±180 yılını vermiştir. Arpa, buğday ve mercimek türleri ile basit kuru tarımın yapıldığı saptanan Hacılar Aseramik'te köpeğin dışında evcilleştirilmiş hayvanın olup olmadığı kesinlikle bilinmemektedir. Buna rağmen az miktarda koyun, keçi, sığır ve kırmızı geeyik kemikleri bulunmuştur. Seramik ve pişmiş topraktan ufak idoller yoktur. Buna karşılık yontma taş aletler, cilalanmış mermerler ve kemikler bulunmuştur. Mezarlara ise rastlanmamıştır.

Bütün bir ev planı ortaya çıkarılmamış olmasına rağmen (bak çizim 2) çok ileri bir mimari tekniği simgeleyen taş temel üzerine inşa edilmiş saman karışımı kalın kerpiç duvarlar bulunmuş ve bunlar bir avlu içinde oturma kısmını mutfak kısmından ayırmakta, ayrıca avluda ocaklar ve fırınlar ile dört-köşe yerli sınırlar yer almaktadır. Direk delikleri avlunun bir kısmının üzeri örtülü olduğunu gösterirken, evlerin büyük dik-dörtgen odalar ile bunları çevreleyen daha ufak odalar ve avlulardan meydana geldiği anlaşılmış, fakat genel yerleşme planı hakkında daha fazla bilgi edinilememiştir. Duvarlar ve döşemeler çamur sıva veya kireç sıva ile örtülmüş olup kırmızı demir oksit ile boyanmış ve yer yer döşemeler çakıl taşı ile örülmüştür. Genel yerleşme planında evlerin bitişik nizâm inşa edildiği ve içlerine damlardan girildiği varsayımı, sonraki örnekler ile karşılaştırılıp, yapılmaktadır.

Kazılan kısmın çok sınırlı olmasına rağmen Hacılar Aseramik yerleşmesi Anadolu kentleşme sürecinde Palaeolitik Devir avcılık ve toplayıcılık ekonomisinden Neolitik Devir tarımsal ekonomiye geçişte mağara tipi yerleşmelerden (Antalya yöresindeki Beldibi, Belbaşı, Kara-in ve Öküzlü-in gibi) çıkılarak ileri mimari tekniklerle inşa edilmiş sürekli yerleşme merkezlerine taşınan dönemi simgelemektedir. Yani bu yerleşme Childe'in "Neolitik İhtilâl"inin Anadolu'da çok erken bir devirde (yaklaşık M. Ö. 9,000 ilâ 7,000 arası) yer aldığı ispatlanmaktadır.

Şehrin kökeni muhakkak ki Palaeolitik devire dayanmaktadır. İnsanları birarada yaşamaya iten içgüdüler, mağarada yakılan bir ateşin etrafında toplanan gruplarda veya saygın bir ölünün mezarı etrafında zaman zaman bir araya gelen kalabalıklarda, yahut da topluca tertip edilen av partileri ve sonraki ziyafetlerde, yani yaşamı daha mânalı bir hale getirecek çeşitli uğraşlarda izlenebilmektedir. Fakat sürekli yerleşik düzenin ortaya çıkabilmesi için güvenceli yiyecek temini sorununu kökünden halleden tarım ekonomisine geçiş şarttı, ve Hacılar Aseramik ile daha kazılmamış Aşıklı Hüyük, Suberde gibi daha nice aseramik yerleşmeler bunun Anadolu'da çok erken bir devirde gerçekleştiğini saptamıştır.

Catal Hüyük

Catal Hüyük Konya'nın 52 km güney doğusunda ve Çumra kazasının 11 km kuzeyinde bir küçük ırmak kenarında kurulmuş (bak çizim 1), ve Anadolu'da bugüne kadar tes-

bit edilen en büyük Neolitik devir yerleşme merkezidir (bak çizim 9). Yerleşmenin yayıldığı alan 13 hektar olup bu alanın ancak çok küçük bir kısmı, onüçte biri kadarı kazılabilmektedir. Kazılar yine İngiliz Arkeoloji Enstitüsüne bağlı Arkeolog James Mellaart tarafından 1961-65 yılları arasında gerçekleştirilmiştir.¹⁷ Bugün dahi Anadolu'nun tahıl ambarı olarak nitelendirilen Konya ovasında etkenliğini sürdürmüş olan bir tarımsal, iktisadi, ticari, idari ve dinsel merkez olduğu anlaşılan Çatal Hüyük'ün otuzdan fazla örnek ile yapılan Karbon 14 tarihlendirilmesinde yaklaşık M. Ö. 6,250 ilâ 5,400 yılları arasında uzun bir yaşamı olduğu saptanmaktadır. Tesbit edilen on dört yerleşme tabakasının altında halen kazılanmış başka yerleşme tabakalarının olduğu anlaşılmakta, ve bu takdirde şehrin ilk kuruluşunun daha eskilere dayandığı belli olmaktadır.

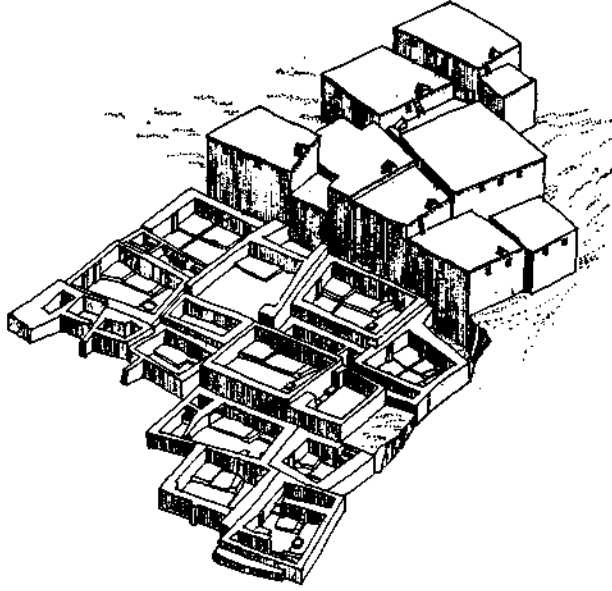
Sulu tarım ekonomisine geçildiği tesbit edilen ve başlıca sığır, koyun, keçi gibi hayvanların evcilleştirildiği katıyetle saptanan Çatal Hüyük'te yapılan nüfus tahminleri, yerleşmenin en az 5-6,000 kişiyi barındıracak kapasitede olduğu, hatta 25,000 kişiye kadar büyümüş olabileceğinin ileri sürülmesi, bu yerleşmede "Neolojik İhtilâl" in meyvalarının semeresini tam olarak verdiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu devirde "Neolitik İhtilâl" ile birlikte, Lewis Mumford'un terimiyle,¹⁸ bir "Seks İhtilâli"ninde gerçekleştiği, karınları tam doyan bir toplumda giderek kadınların rolünün daha etkinleştiği ve daha fazla çocuğun doğduğu, daha fazla çocuğun yaşadığı ve ortalama yaş haddinin Palaolitik devre göre 1-2 senelik bir artış gösterdiği açıktır. Çatal Hüyük'ün patlayan nüfusu ile Konya Ovası ve çevresinde yeni yerleşmeleri kuran bir kolonizasyon merkezi görevini de sürdürdüğünü, ve böylece yörede politik, ekonomik ve sosyal üstünlüğünü garanti altına aldığını, Çatal Hüyük teknolojisinin toprak üstü araştırmalar ile yayılma sahasının büyüklüğü saptanarak ispat edilmiştir. Çatal Hüyük'ten en az 2,000 yıl sonra gerçekleşebilen Güney Mezopotamya'daki Eridu şehri bile en büyüdüğü zamanda 4,000 kişiyi zor bulmuştu. Bu kadar erken devirde bu denli hızlı bir gelişme gösteren Çatal Hüyük'teki büyüme yalnız demografik nitelikte kalmamaktadır. Çatal Hüyük teknolojisi de çok şaşırtıcı boyutlara erişmiş ve uygarlık tarihi kitaplarının başlangıç kısımlarının yeniden yazılmasını gerektirecek nicelik kazanmıştır.

Mimari düzen ve şehir plânlaması yönünden Çatal Hüyük'te çok ilginç aşamalar vardır (bak çizim 3). Dikdörtgen mekânlardan oluşan Çatal Hüyük'ün binalarının genel yerleşme düzeni bitişlik nizam olup şehirde toprak seviyesinde hiçbir sokak veya geçit yoktur. Evler arasında yer yer üstü açık avlular bulunmakla beraber, şehrin içindeki ulaşımın üstleri düz olduğu kanısına varılan damlar seviyesinde yapıldığı anlaşılmaktadır (bak çizim 4a). Çok ilginç olan bu yerleşme düzenine şehrin savunmasını sağlamak amacı ile yaklaşıldığı kanıtlanmakta, ve buna bazı etnografik paraleller göstermek mümkün olmaktadır, örneğin Amerika kıtasında Pueblo Kızılderili kabilelerinin yerleşme merkezleri gibi.

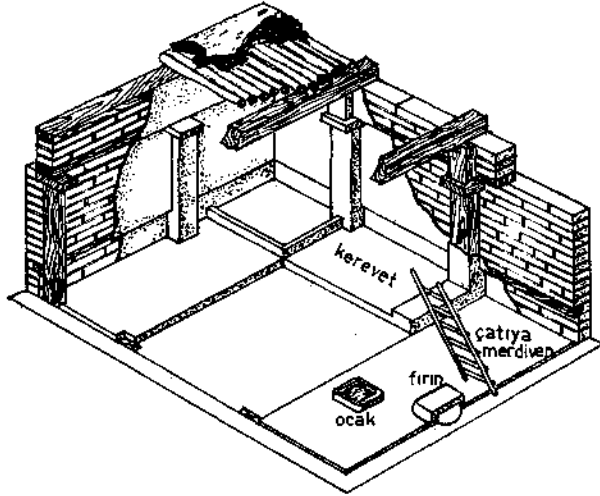
Çatal Hüyük'teki evlerin 6x4 m veya 5x5 m ölçülerinde standard bir dikdörtgen plâni içerdikleri anlaşılmaktadır. Her ev büyükçe bir oturma mekânı ile içlerinde yerli tahıl ambarları da bulunan daha küçük bir kiler veya depo mekânından oluşmaktadır, ve ikisi arasında alçak düzeyde kapısız bir geçit vardır. Her eve giriş damdaki bir açıklıktan yapılmakta ve genellikle evin güney duvarına dayanmış ahşap bir merdiven iniş çıkış için kullanılmaktadır. Doğal ışıklandırmanın yerleşmenin meyilinden faydalanılarak çatıya yakın konulan pencerelerden yapıldığı anlaşılmaktadır. Her evde ayrıca bir ocak ve fırın da bulunmakta ve bunların suni ışıklandırmada da kullanıldıkları açık-

ÇİZİM 3 : Çatal Hüyük Evre VII ve VI Planı (Kaynak : J. Mellaart, "Excavations at Çatal Hüyük, 1963, Third Preliminary Report,," *Anatolian Studies*, Vol. XIV(1964), fig. 11, pg. 52).

ÇİZİM 4a : Çatalhöyük Evre VI'nın izometrik rekonstrüksiyonu (Kaynak : J. Mellaart, "Excavations at Çatalhöyük, 1962, Second Preliminary Report", *Anatolian Studies*, Vol. XIII (1963), Figs. 6 & 7, pp. 57 & 58).

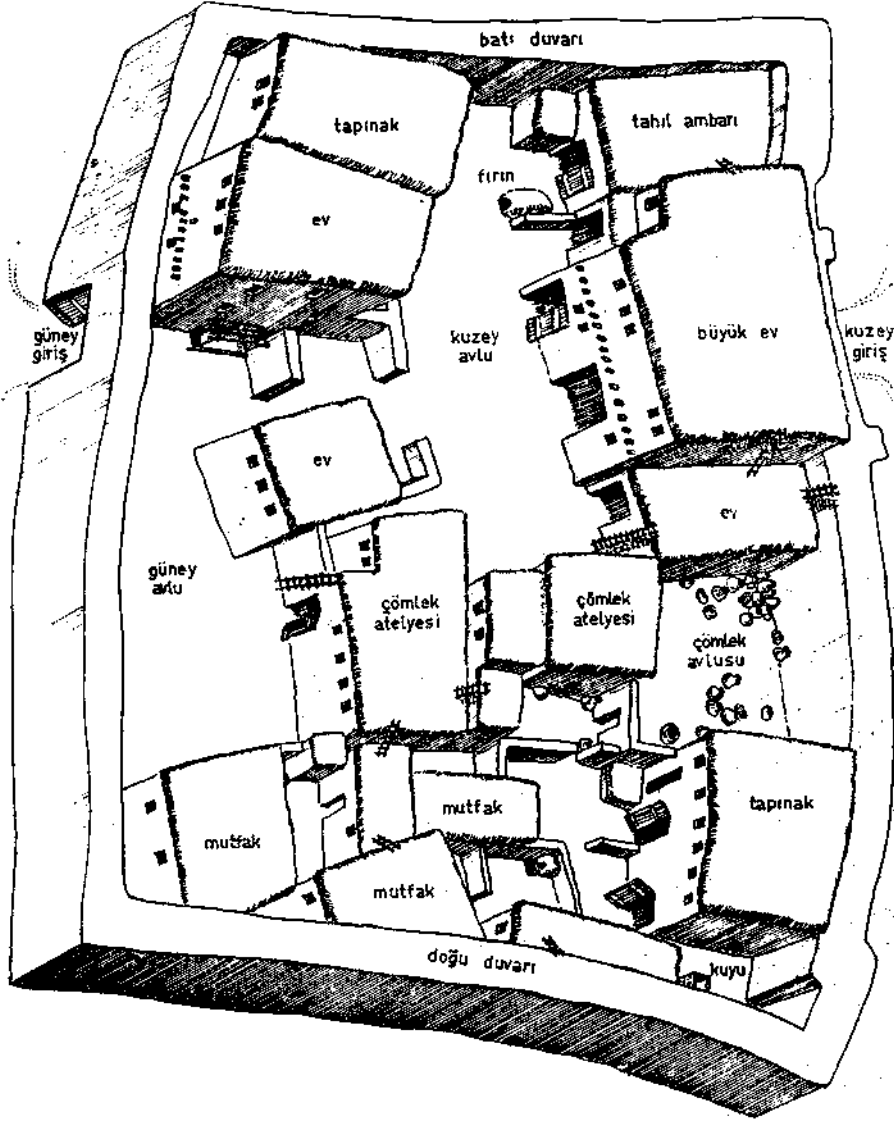
ÇİZİM 4b : Çatalhöyük'te tipik bir evin yapı sistemini gösteren şematik çizim (Kaynak : J. Mellaart, "Excavations at Çatalhöyük, 1963, Third Preliminary Report", *Anatolian Studies*, Vol. XIV (1964), Fig. 10, pg. 52).

tır. Aralarında yer yer üstü açık avlular bulunmakla beraber her ev birbirine yapışık olarak inşa edilmiş, fakat her evin kendine öz (kalıpla imâl edilmiş) kerpiç duvarları ve çatı yükünü de taşıyan ahşap karkas bir taşıyıcı sistemine sahip olduğu anlaşılmaktadır (bak çizim 4b). Her evin yerli olarak ve değişik seviyelerde inşa edilmiş olan ve döşek gibi kullanıldığı anlaşılan kürsü veya basamaklı sedirleri bulunmakta, oturma ve yatma fonksiyonlarının bunlar üzerinde yapıldığı ve ayrıca ölümlerin bu basamaklı sedirlerin altına gömüldüğü saptanmaktadır. Duvar ve diğer iç süslemelerindeki farklılıklardan bazı binaların tapınak olduğu kanıtlanmıştır. Bu tapınakların en büyük özelliği duvar freskleri ve duvar kabartmaları ile çok miktarda bulunan pişmiş toprak ve taştan imâl edilmiş idollerdir. Öncelikle kırmızı ve sarı demir oksidi ile kireç beyazı ve karbon siyahından oluşan renkleri içeren duvar freskleri Çatal Hüyük'te Palaeolitik Devir'den beri devam eden üstün bir sanat ve kültür geleneğini simgelemektedir. Duvar fresklerindeki konular ise şehrin yeni ekonomik temelini oluşturan tarım uğraşları yerine genellikle taş devrine özgü büyük baş vahşi hayvan avlarını temsil etmektedir. Bu ise tarımsal bir neolitik yerleşmede palaeolitik avcının silah kullanmadaki tecrübesi ile etkenliğini sürdürdüğünü ve yerleşmedeki koruyucu fonksiyonu yanında şehir sakinlerinin beslenmede gereksinimini duydukları taze av etini de temin etmede rol oynadığı anlaşılmaktadır. Üretken olması gereken tarımsal bir yerleşmede kendi üretkenliği ile sosyal statüsü yükselen kadın (öncelikle bereketi simgellyen pişmiş topraktan yapılmış kadın idollerinin bolluğu yansıtmaktadır bu erişilen yeni statüyü) ile eski üstünlüğünü yitiren Palaeolitik devrin erkek avcılarının Neolitik yerleşmelerde önceleri kadınlar ile bir arada barış içinde yaşadıkları varsayımı mümkünse de, zamanla bu dengenin kadınlar aleyhine bozulduğu ve avcının giderek silahının zoru ile politik heyerarşi içindeki etkenliğini kazandığı belli olmaktadır.

Çatal Hüyük'te elde edilen arkeolojik verilerden bir sınıfsal tabakalaşma ile politik ve dini hiyerarşinin oluştuğunu böylece saptadıktan sonra, tam-zamanlı uzmanlaşmayı ön gören karmaşık bir iş-bölümünün de yavaş yavaş ortaya çıktığı teknolojinin eriştiği çok yönlü boyutlardan anlaşılmaktadır. Çatal Hüyük teknolojisinin en çarpıcı unsurları, seramik, yontma taş, kemik, ahşap, sepetçilik ve tekstil gibi dallarda çok ileri düzeyde bir üretim seviyesine sahip olması ve yüksek bir teknik kullanılmasıdır. Özellikle yapı teknolojisinde açıklıkla izlenebilen bu durum, yapı ustası, seramikçi, yontma çakmak taşı ve obsidiyen ustası veya marangoz gibi tam-zamanlı çalışmayı ve uzmanlaşmayı ön gören iş kollarının tarım sektöründen soyutlandığını ispatlamaktadır.

Tarım ve endüstrisi çok ileri bir düzeyde olduğu saptanan Çatal Hüyük'te ticaretin de büyük gelişme gösterdiği, değişik teknolojilerde kullanılan hammaddelerin temin edildiği yörenin genişliği ve şehirde imâl edilen malların dağılım alanının yaygınlığı ile ispatlanmaktadır. Bununla ayrıca hammadde temini ve mamûl maddelerin ticareti ile uğraşan bir ayrı sınıfın varlığı da kanıtlanmaktadır. Bütün Konya ovası dışında Beyşehir-Seydişehir yöresi, Karaman civarı, Niğde-Aksaray yöresi ve Torosların güneyinde Çukurova ile Amuk Ovası ve Kuzey Suriye ile de ticaret ilişkilerinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Şehrin zenginliğinin ana sebeplerinden birinin bu gelişmiş ticaret hacmi olduğu açıktır.

Çatal Hüyük'te yerleşme yaklaşık olarak M. Ö. 5,400 tarihinde terkedilmekte ve yeni yerleşme nehrin karşı kıyısındaki Batı Hüyük'e taşınmaktadır. Fakat burada halen kazı yapılmadığından kentleşme sürecindeki kronolojik devamlılık Burdur Ovasındaki Hacılarda izlenebilmektedir.

ÇİZİM 5: Hacılar Evre II'nin izometrik rekonstrüksiyonu (Kaynak: J. Mellaart, Hacılar, Vol. II, Edinburgh University Press, 1970, Fig. 22, pg. 75).

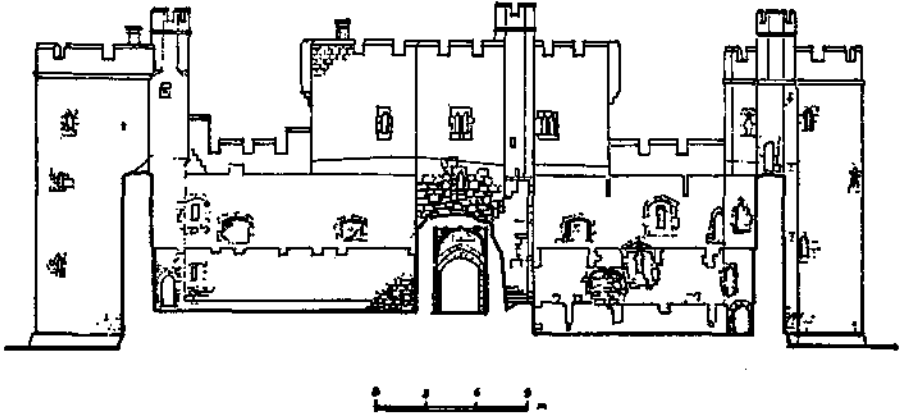
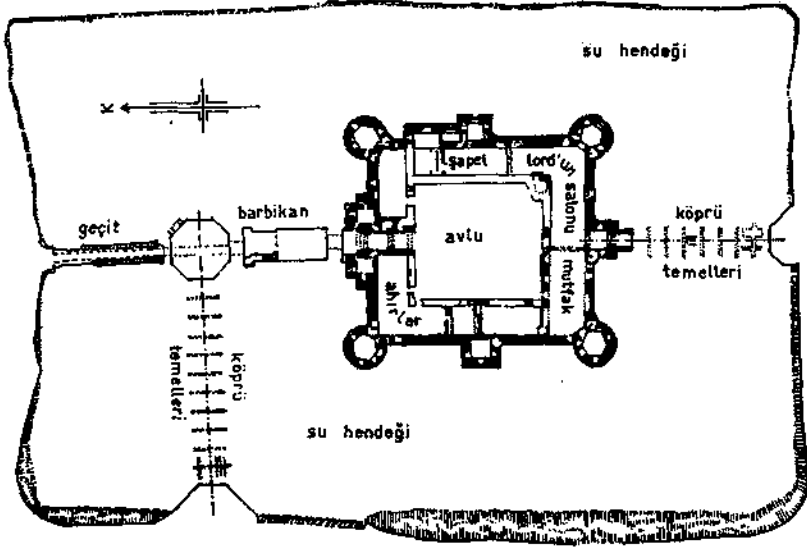
Hacılar Kalkolitik

Çatal Hüyük ile Hacılar vaziyet plânları (bak çizim 9) karşılaştırıldığında ortaya çıkan en önemli husus Hacıların çok küçük bir yerleşme olduğudur. Daha önceki aseramik yerleşmenin üzerinde kurulan ve çapı yaklaşık 100 m civarında olan Hacılar Kalkolitik yerleşmesinde yapı evreleri üç ana grupta toplanmaktadır. Küçükce bir sondaj çukurunda ortaya çıkarılan IX'dan VI'ya kadar olan evreler yaklaşık M. Ö. 5400 yıllarında son bulmakta ve yanarak terk edilmiş olan VI'ncı evrede 10x4 m ölçüsünde ve dikdörtgen biçiminde kerpiç evlerden kurulu bir yerleşmenin bir kısmı kazılmıştır. Kalın duvarlı ve yer yer iki katlı olduğu anlaşılan bu yerleşmede avluların genişliği dikkâti çekmekte ve artık yerleşme içi sirkülasyonun çatı üstlerinden yere indirilip sokak düzeyinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Çok ileri bir yapı teknolojisini simgeliyen Hacılar VI'da tarım ekonomisinin Anadolu plâtosuna tam olarak yayıldığı ve yerleştiği belli olmaktadır.

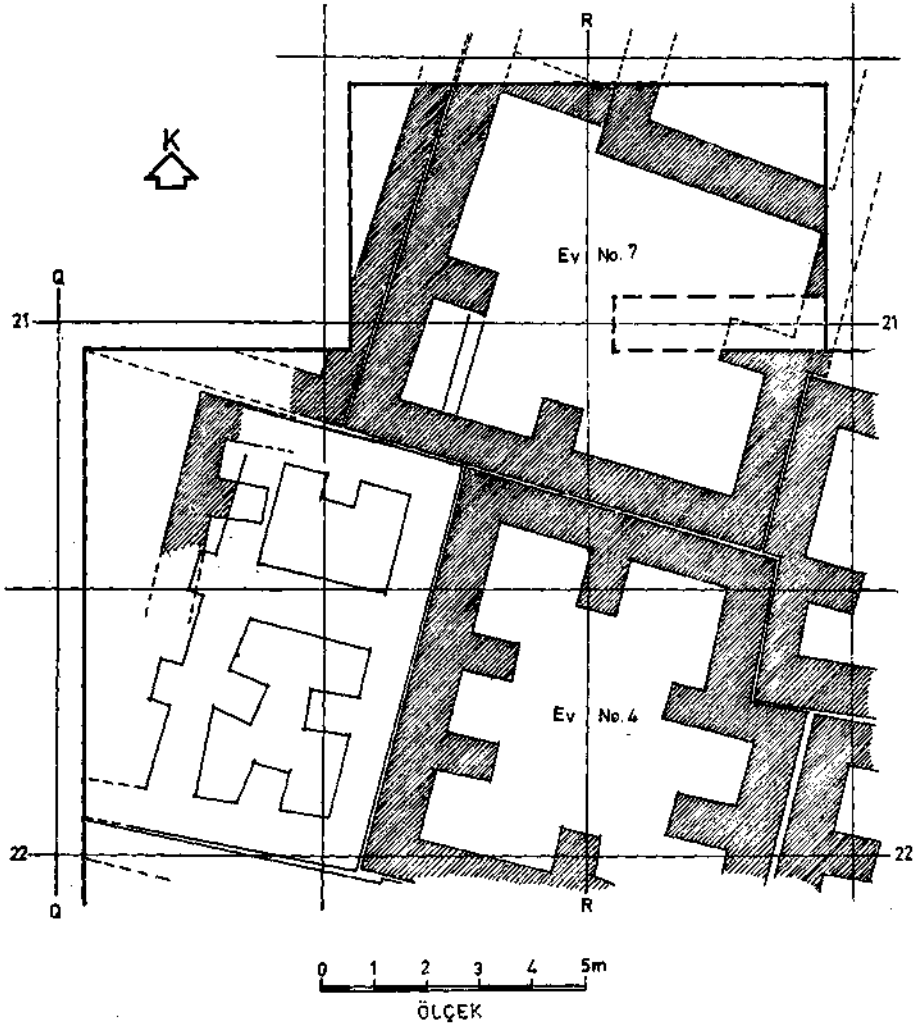
Hacılar yapı evrelerinin ikinci ana grubunu oluşturan V ilâ II'a'ya kadar olan evreler yaklaşık M. Ö. 5400 ilâ 5050/5000 yılları arasında tarihlendirilmekte ve Anadolu'daki Er-Kalkolitik devrin en iyi örneklerinden biridir. Neolitik devirden Er-Kalkolitik'e geçiş devamlılık göstermekle beraber, yeni devrin en önemli özelliği renkli seramiktir. Hemen hemen tamamı kazılmış olan Hacılar II evresi etrafı kalın bir kerpiç duvarla çevrili ve yaklaşık 70x35 m ölçüsünde küçük bir yerleşmedir (bakınız çizim 5). Fonksiyonel tasarım prensibinin ilk defa olarak uygulandığının saptandığı Hacılar II'nin varlıklı birkaç ev, bir zahire deposu, üç seramik atelyesi, iki tapınak ile birçok açık avlu ve daha az bakımlı evlerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Hacılar II'de ayrıca ev plânlarının formu eskilere göre değişiklik göstermekte ve megaron tipli plânın Anadolu'da ilk defa uygulandığını saptamaktayız. Bir dikdörtgen mekâna kısa kenarların birinden bir teras ve antreden geçilerek girilen megaron plân Klâsik Yunan mirasındaki uygulamasına kadar Anadolu'da devamlı bir gelişme gösterecektir. Nüfusun en çok 100-150 kişi olduğu tahmin edilen bu yerleşmenin seramik atelyelerinde çok fazla miktarda pişmiş ve pişmemiş seramik parçalarının bulunması, Hacılar'da üretilen çanak ve çömleğin oldukça geniş bir hinterlanda hizmet ettiği izlenimini uyandırmaktadır. Hacılar'da çok gelişmiş olan seramik teknolojisinin yanı sıra pişmiş toprak ve taştan mamul idoller, kemik aletler ve tekstil endüstrisinin de gelişmiş olduğu kanıtlanmaktadır.

Çatal Hüyük'teki Neolitik yerleşmenin ayrı bir çevre duvarına ihtiyaç hissetmemiş olması, korunma içgüdüsünün Anadolu'da ilk zamanlarda birleşik nizam yerleşme düzeyine yolaştığını kanıtlamakta, ve ayrı bir korunma duvarının ortaya Hacılar'da çıkışının sebeplerinin tam olarak açıklanmasını güçleştirmektedir.

Görünürde lüzumundan fazla tahkim edilmiş olduğu anlaşılan Hacılar II'nin ister istemez bir Ortaçağ feodal beyinin şatosu ile karşılaştırılması aklı gelmektedir (bakınız çizim 6). Aradaki benzerlikler hem mimaride, hem de genel plânlamada izlenebilmektedir. Her iki örnekte de geniş bir hinterlandın tarım üretimini kontrol eden bir beyin, kendi kendine yeterli olan düzenin dışardan gelebilecek müdahalelere karşı iyice korunmuş olduğunu inceliyebilmekteyiz. Hacılar II'nin kuzey-doğusuna yerleştirilmiş bulunan sunaklı tapınak, Ortaçağ beyinin şatosundaki özel şapele ne kadar benzyorsa, iki yerleşmedeki açık avlular ve atelyeler ile konaklama sahaları da birbirine o kadar benzemektedir.

ÇİZİM 6 : İngiltere'nin Sussex yöresinde 14. yüzyıla ait Bodiam Kalesi plânı ve giriş (kuzey) iç cephesi (Kaynak : The National Trust, *Bodiam Castle*, Country Life Ltd., London, 1964).

ÇİZİM 7: Can Hasan Evre 2B (taralı) ve Evre 2A Kısım Planı (Kaynak: D.H. French, "Excavations at Can Hasan, 1965 and 1966, Fifth and Sixth Preliminary Reports", *Anatolian Studies*, Vol. XVI (1966), Fig. 2, pg. 117 and Vol. XVII (1967), Figs. 2 and 4, pp. 167 and 170.)

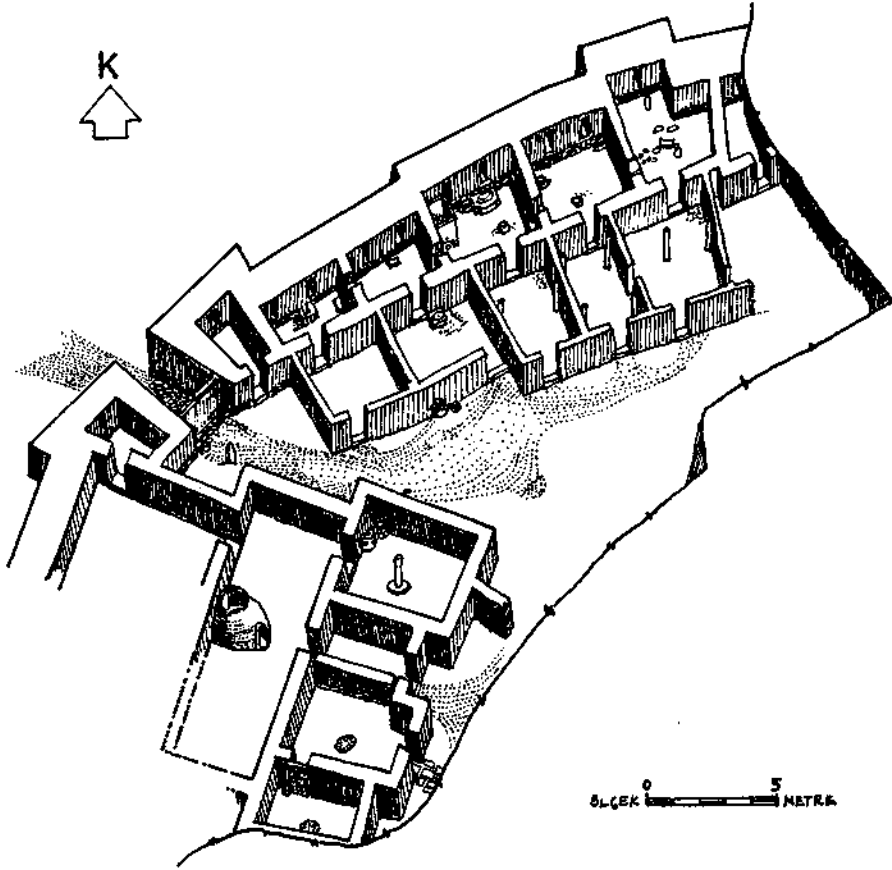
Daha evvel Çatal Hüyük'teki verilerden de izlediğimiz gibi şehirleşme sürecinin bu çok önemli evresinde Palaeolitik devir avcısının yavaş yavaş bir politik şefe dönüştüğü açıklıkla ortaya çıkmaktadır. Çünkü bundan sonraki ilk evrede bu ilkel düzeyde oluşan ve yalnızca tarımsal üretimi kontrol eden liderlik kurumu giderek teknolojik, politik ve dinsel gücü de inhisarına geçirerek eski uygarlıkların her birinde açıklıkla izlenebilen kiralık kurumuna dönüşmüştür. Hacılar II evresindeki kalın sur duvarları ile çevrilmiş küçük fakat kendi kendine yeterli yerleşmeyi Anadolu'da kiralık kurumunun oluşmasına doğru atılmış olan önemli bir adım olarak saptamaktayız. Yakın Doğu uygarlıklarından elimize geçen en eski yazılı dökümanlardan bir kısmı (tarihleri bu evreden biraz daha geç olmakla beraber) bize avcıdan krala dek bu gelişimin nasıl gerçekleştiği konusunda bazı önemli ipuçları vermektedir. Örneğin, Gılgamış, Sümer efsanesinin namılı hükümdarı, bir "kahraman avcı, güçlü koruyucu, ve özellikle Uruk şehrinin etrafını surla donatan"dır.¹⁹ Eski Babil öykülerinin bir diğer avcısı Enkidu ise, "zaman zaman sıfahını kapıp arslanları kovalar ve yakalar ki çobanlar ve sürücüler gece rahat rahat yatıp uyuyabilsinler".²⁰

Can Hasan

Konya ovasını Çukurova'ya Toros Dağları üzerinden bağlayan geçit yolunun başında kurulu Can Hasan yerleşmesi, Anadolu'daki kentleşme sürecinin bu ilk ana evresinin son halkasını oluşturmaktadır. Yine İngiliz Arkeolog Dr. David French tarafından kazılan Can Hasan'da elde edilen veriler çok sınırlı bir sahadan gelmekteyse de,²¹ bunlar Anadolu'daki kentleşme sürecinin Mezopotamya ve Nil Vadilerindekinden neden çok daha evvel ve değişik biçimde geliştiğini kuvvetle vurgulamaktadır. Çünkü bu nehir vadilerine yerleşen ilk insanlar devamlı taşan akarsuları kontrol edebilmenin ve ilk tarım sahalarını oluşturma yöntemlerini araştırmaya daha yeni başlarken, başka bir deyişle, bu yöreler Neolitik devire giriş yaparken, Anadolu'daki insanlar Er-Kalkolitikin sonuna yaklaşmışlar ve yerleşme merkezlerinin kendine özgü gereksinimlerine göre değişik mimari uygulamaları denemektedirler. Can Hasan yerleşmesinin çeşitli evrelerinde ortaya çıkarılan mimari uygulama (bakınız çizim 7), burada birden fazla katlı yapıların denendiğini ve aynı zamanda bitişik nizam inşaatın fayda ve zararlarının araştırıldığını anlamaktayız.

Evre 2B'nin en geniş şekilde izlendiği Can Hasan'da kalın kerpiç duvarlar ve bu duvarları güçlendiren payandalarından oluşan yapı plânları bitişik nizam yerleşmeyi örneklemekte ve hiç bir kapı açıklığı bulunmamaktadır. Bundan dolayı bu tip yapıların belki daha hafif (ahşap gibi) yapı malzemelerinden oluşan üst katları taşıyan bodrum mekânları olduğu varsayılmaktadır.

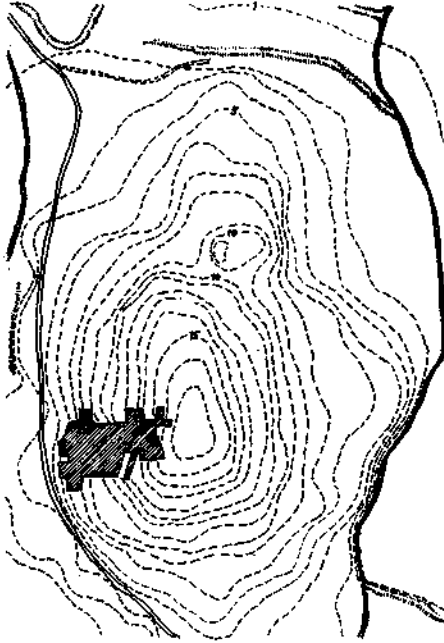
Netice olarak, Anadolu'da mimari geleneğin başlangıcından beri dikdörtgen ve kare mekânların yapılarda kullanılmış olması, ilk yerleşmelerin çok çabuk gelişme gösterebildiklerini işaret etmekte ve Anadolu'daki yapı ustalarının Yakın Doğu'nun diğer yörelerine karşılık yapı teknik ve yöntemlerini çok daha çabuk çok daha ileri bir düzeye çıkarabildikleri ispatlanabilmektedir. Büyük nehir vadilerine yerleşen insanlar uzun süre sel sularının kontrolü, bataklıkların kurutulması, tarıma elverişli alanların ortaya çıkarılması gibi çok önemli sorunlarla uğraşma zorunluluklarına karşılık Anadolu insanı yaklaşık M. Ö. 5000 yıllarında uygarlık yolunda büyük bir aşamadan geçmiş ve yeni bir evrenin (maden çağlarının) başlangıcına gelmiş bulunmaktadır.

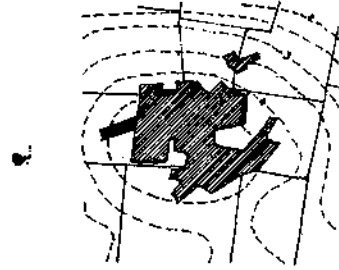
ÇİZİM 8 : Mersin Yümüktepe'de Evre XVI'nın surları ve kışa ünitelerinin izometrik rekonstrüksiyonu
(Kaynak : Garstang, J., *Prehistoric Mersin: Yümüktepe in Southern Turkey*, Oxford University Press, 1953, pg. 132, fig. 80a).

Mersin Yümüktepe

Son 3-4000 yıllık bir zaman içerisinde Konya Ovasında izlenen ve "Neolitik İhtilâl" in teorisinin her yönüyle ispatlandığı yerleşme merkezlerinin kültürü, Toros Dağlarını aşarak mümbit Çukurova'nın doğu köşesinde kurulan Mersin (Yümüktepe) yerleşmesini de etkilemiştir. Mersin XVI evresindeki etrafı kalın bir surla çevrili Kalkolitik yerleşme (bakınız çizim 8), Anadolu'daki kentleşme sürecinin bu çok önemli ilk evresinin son perdesini oluşturmaktadır. İngiliz Arkeolog Prof. John Garstang tarafından 1940'lar ve 50'lerde kazılmış olan Mersin'de ortaya çıkarılan bu surlu yerleşme,²² fonksiyonel plânlamanın en iyi bir örneğini simgelemekte, ve Anadolu'ya özgü yapı yöntemlerinin ünitelerin mânalı tekrarı ve yerli yapı malzemelerinin en doğru şekilde

ÇATAL HÜYÜK (DOĞU TEPE) VAZİYET PLÂNI

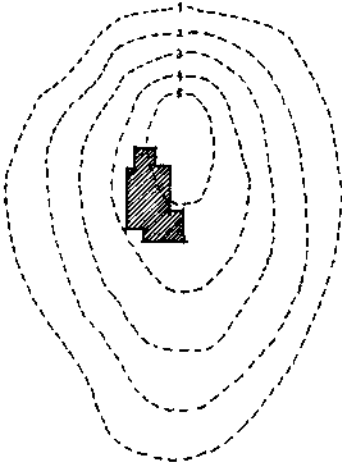

HACILAR VAZİYET PLÂNI

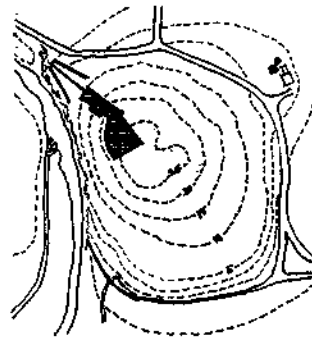

0 100 200 m

ÖLÇEK

CAN HASAN VAZİYET PLÂNI

MERSİN VAZİYET PLÂNI

ÇİZİM 9 : Çatal Hüyük, Hacılar, Can Hasan ve Mersin (Yümük Tepe) karşılaştırmalı vaziyet plânları.

kullanılışı sayesinde mükemmelliğe eriştiğini vurgulamaktadır. Bununla beraber Mersin'deki yerleşme Paleo-Neolitik toplumun ve ekonomisinin binlerce yıllık gelişmeden sonra uyumluluk, tekrardan doğan ahenk ve sabır neticesinde kültüründe nasıl bir katılma oluşturduğunu, ve böylece gelişmesinin sınırlarına nasıl ulaştığını simgelemektedir. Palaeolitik devirdeki yaşam şartlarının yarattığı içgüdülerin Neolitik devirdeki ekonomik temellere kesin bir şekilde oturtulduğu ilk yerleşmeler, aynı dili konuşan, aynı inançlara sahip, aynı tarımsal uğraşlar peşinde, aynı mezarlığa ölümlerini gömen, ve de aynı tip evlerde oturan insanlarla binlerce yıllık deneyden sonra kendi kendilerini yenileme imkânını yitirdikleri bir iç dengeye ulaşmışlardır. Bu olgu aynı zamanda kentleşme sürecinin ilk evresinde ortaya çıkan köy-tipi yerleşmenin dünya yüzeyine şehirlere nazaran neden daha yaygın bir şekilde dağılabildiğini açıklamaktadır. Aynı şekilde kendi kendine yeterli olan ve etrafındaki hinterlandı ekonomik, politik, dinsel ve sosyal yönlerden idaresi altına alan kale-tipi yerleşmenin de neden bu kadar uzun bir yaşamı olabildiğine işaret etmekte, ve hatta etkenliğini nasıl günümüze kadar sürdürebildiğini göstermektedir. Çünkü günümüzde de birer kontrol merkezi görevi sürdüren kale-tipi yerleşmeler, örneğin Londradaki Amirallik Dalresi yanındaki betonarme zıgınlıkta, veya Kremlin Sarayı'nda, veya Pentagon Binası'nda, ve hatta geleceğin birçok yeraltı nükleer kontrol merkezlerinde, "geçmişteki benzerlerinin bütün mutlakiyet (absolutizm) ve de mantıksızlıklarını (irrasyonelliklerini) simgeler biçimde"²³ yaşamlarına devam etmektedirler. Neolitik yerleşmelerde ilk defa oluşan tapınak da aynı biçimde günümüz kentlerinde bağımsız varlığını sürdürmektedir. Fakat bütün bu örneklerde izlediğimiz ve kenti oluşturan her yeni öge önce kentin sınırları dışında gelişmekte ve daha sonra kentin bünyesi içersine girmektedir.

Netice olarak, Anadolu'daki arkeolojik verileri incelediğimizde "Neolitik İhtilâl" sonucunda yaygınlaşan ve doyurucu (tatmin edici) törelerine rağmen sınırlı yetenekleriyle köy-tipi yerleşmelerin yalnız demografik bir artış sağlayarak şehri oluşturamayacağını açıklıkla anlamaktayız. Bu da bize bir nüfus patlamasının neden yalnızca Neolitik devrin başında gerçekleşebildiğini, örneğin bir Çatal Hüyük veya Eridu gibi büyük merkezleri ilk başlarda oluşturabildiğini, fakat sonraları giderek yerleşmelerin sınırlı bir sayıda aileden oluşan ve (gelişen diğer teknolojilere rağmen) yalnızca tarımsal köy-tipi yerleşmeler haline dönüştüğünü açıklamaktadır. Kentleşme sürecinin devamı için Neolitik yerleşmeye dışardan gelecek yeni bir dürtü, rahatlık içinde yaşamı devam ettirme amacından başka bir dürtü gerekli idi. Bu dürtünün ne olduğunu yine Anadolu'daki arkeolojik verileri inceliyerek sapıyabilmekteyiz.

NOTLAR

- 1 Bu çalışma ilk kez Londra Üniversitesi'ne sunulan bir Master of Philosophy tezi için hazırlanmıştır. Bakınız: Danişman, G., "The Birth and Development of Architecture in Anatolia from the Earliest Times to 1000 B.C.", *M. Phil. Thesis*, Institute of Archaeology, University of London, 1968.
- 2 Anadolu uygarlıklarının Yakın Doğu'nun diğer uygarlıklarına bağımlı oldukları görünüşü namılı orientalist Henri Frankfort'un şu sözlerinden açıkça anlamaktayız: "Anatolia is included among the peripheral regions of the Ancient Orient where art reflected — within narrow limits — the contemporary achievements of Egypt and Mesopotamia." Bakınız: Frankfort, H., *Art and Architecture of the Ancient Orient*, The Pelican History of Art, Penguin Books, Harmondsworth, 1970, p. 12.

- 3 Uzun seneler Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Direktörlüğü'nde bulunmuş olan Prof. Seton Lloyd'un şu sözlerinde bu gerçek en iyi şekilde ifadelendirilmektedir: "...in ten years the face of Anatolian Archaeology has changed out of all recognition... *Early Anatolia* published in 1956, would now have to be completely re-written." Bakınız: Lloyd, S., "Anatolia, an Archaeological Renaissance," *Bulletin of the Institute of Archaeology*, University of London, No. 5, 1965.
- 4 Anadolu'nun Palaeolitik (Eski Taş) devrine ait çalışmalarla ilgili kısa bir bibliyografya aşağıda sıralanmaktadır. Buluntular öncelikle buzulların kuzeye doğru ilk olarak çekildiği Antalya yöresi (Kara İn, Öküzlü İn, Beldibi, Belbaşı gibi mağara yerleşmeleri), Orta Toroslar ve Van Gölü çevresinde kesifleşmiştir. Antalya yöresi ile tarımsal ekonomiye ilk geçiş yöreleri arasında bulunan Burdur Ovası ve Konya Ovası arasındaki fiziksel bağlantı üzerinde ayrıca durulması gereken bir husustur. Bakınız: a. Anati, E., "Anatolia's Earliest Art", *Archaeology*, No. 21, 1968, pp. 22-35; b. —, *Arte Preistorica in Anatolia*, Capodi Ponte, Brescia, Italia, 1972; c. Bostancı, E.Y., "Researches on the Mediterranean Coast of Anatolia: A New Palaeolithic Site at Beldibi near Antalya", *Anatolia*, Vol. IV, Ankara, 1959, pp. 129-178; d. Bostancı, E.Y., "New Upper Palaeolithic and Mesolithic Layers at Belbaşı Rock-Shelter on the Mediterranean Coast of Anatolia", *Belleten*, XXVI, T.T.K. Ankara, 1960, pp. 257-292; e. —, "The Mesolithic of Beldibi and Belbaşı", *Antropoloji*, No. 3, Ankara, 1965, pp. 91-134; f. Esin, U. and Benediet, P., "Recent Developments in the Prehistory of Anatolia", *Current Anthropology*, Vol. 4, 1963, pp. 339-346; g. Kökten, K.I., "Ein allgemeiner Überblick über die prähistorischen Forschungen in Karain—Höhle bei Antalya", *Belleten*, XIX, T.T.K. Ankara, 1955, pp. 248f.; h. —, "Tarsus - Antalya Arası Sahil Şeridi Üzerinde ve Antakya Bölgesinde Yapılan Tarihöncesi Araştırmalar Hakkında Rapor", *Türk Arkeoloji Dergisi*, VIII, Ankara, 1958, pp. 10f; i. —, "Maraş ve Antalya Vilâyetlerinde Süreli Dip Tarih Araştırmaları Hakkında Kısa Bir Rapor", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XI, Ankara, 1962, pp. 40f.; j. Solecki, R.S., "Cave-art in Kürtün İni, a Taurus Mountain Site in Turkey", *Man*, 1967, pp. 97f.
- 5 "Neolitik İhtilâl" ile ilgili araştırmaların sonuçlarının topluca tartışıldığı ve bir sentezin yapıldığı uluslararası bilimsel bir konferansın sonucunda yayınlanan aşağıdaki kitap, bu konuda en otoriter referansdır ve konuya dair çok geniş bir bibliyografyayı da içermektedir. Bakınız: Ucko, P.J. and Dimbleby, G.W. (Eds.), *Domestication and Exploitation of Plants and Animals*, Gerald Duckworth and Co., London, 1969.
- 6 "Neolitik İhtilâl" ile toplu yerleşmeler arasındaki bağlantılar ve bu arada Anadolu'da izlenen gelişmeler yine uluslararası bir bilimsel konferans sonucu yayınlanan kitapta derlenmiştir. Bakınız: Ucko, P.J., Tringham, R., and Dimbleby, G.W. (Eds.), *Man, Settlement and Urbanism*, Gerald Duckworth and Co. Ltd., London, 1972.
- 7 Anadolu'daki Kalkolitik Devir için bakınız: a. Mellaart, J., "Anatolia before c. 4000 B.C.", *Cambridge Ancient History*, Vol. I, Chap. vii, 1964; b. —, *The Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Near East*, Khayat Publications, Beirut, 1966; c. —, *Earliest Civilizations of the Near East*, Thames and Hudson, London, 1965.
- 8 Anadolu'nun Tunç Devri için bakınız: a. Alkim, U.B., *Anatolia I (From the beginnings to the end of the 2nd Millennium B.C.)*, Nagel Publications, Geneva, 1968; b. Lloyd, S., *Early Highland Peoples of Anatolia*, Thames and Hudson, London, 1967; c. Mellaart, J., "Anatolia c. 4000-2300 B.C.", *Cambridge Ancient History*, Vol. I, Chap. xiii, 1962; d. —, "Anatolia c. 2300-1750 B.C.", *Cambridge Ancient History*, Vol. I, Chap. xxiv, 1966.
- 9 Şehrin doğuşu ve gelişmesi ile ilgili seçmeli bir bibliyografya için bu makalenin sonundaki kitaplar listesine bakınız.
- 10 Uygarlık ve kültür arasındaki bağlantıyı Antropolog A.L. Kroeber ile Arkeolog Colin Renfrew en son vurgulamışlardır, bakınız: Whitehouse, R., *The First Cities*, Phaidon Press, Oxford, 1977, p. 9f.
- 11 Vere Gordon Childe'in "Neolitik İhtilâl" ve "Kentsel İhtilâl" üzerine düşüncelerini kapsıyan üç yayını aşağıda sıralanmıştır, bakınız: a. Childe, V. Gordon, *What Happened in History*, Penguin, Harmondsworth, 1954; b. —, *Man Makes Himself*, New American Library, Mentor, 1951; and,

- c. —, *New Light on the Most Ancient Near East: The Oriental Prelude to European History*, Routledge and Keegan Paul, London, 1952. Ayrıca Childe'in bir makalesi "Kentsel İhtilâl" in Nil Vadisi, Mezopotamya, İndüs Vadisi ve Mezoamerika'daki gelişmesi hakkındaki fikirlerinin bir özetini vermektedir. Bakınız: Childe, V. Gordon, "The Urban Revolution", *The Town Planning Review*, Vol. 21-1, 1950, pp. 3-17.
- 12 Robert M. Adams'ın fikirleri için bakınız: a. Adams, Robert M., "The Origin of Cities", *Scientific American*, Sept. 1960, pp. 3-10; b. —, "Developmental Stages in Ancient Mesopotamia", *Irrigation Civilizations: A Comparative Study*, (Ed. by) J.H. Stewart, Bobbs-Merrill, N.Y., 1955, pp. 6-18; and, c. —, *The Evolution of Urban Society: Early Mesopotamia and Prehispanic Mexico*, Aldine, Chicago, 1966.
- 13 Hacılar için bakınız: a. Mellaart, J., *Excavations at Hacilar*, 2 Vols., The University Press, Edinburgh, 1970; b. —, "Excavations at Hacilar, first to fourth Preliminary Reports", *Anatolian Studies*, Vol. VIII (1958) pp. 127f., Vol. IX (1959) pp. 51f., Vol. X (1960), pp. 83f., Vol. XI (1961) pp. 39f.
- 14 Aşıklı Hüyük için bakınız: Todd, I.A., "Aşıklı Hüyük, a Protoneolithic site in Anatolia", *Anatolian Studies*, Vol. XVI, 1966, pp. 139-163.
- 15 Suberde için bakınız: Bordaz, J., "The Suberde excavations in Southwest Turkey. An Interim Report", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVII, 1969, Ankara, pp. 43-61.
- 16 Can Hasan III için bakınız: French, D.H. and Others, "Excavations at Can Hasan III, 1969-1970", *Papers in Economic Prehistory*, (Ed.) E.S. Higgs, Cambridge, 1972, pp. 180-190.
- 17 Çatal Hüyük için bakınız: a. Mellaart, J., *Çatal Hüyük, a Neolithic Town in Anatolia*, Thames and Hudson, London, 1967; and, b. —, "Excavations at Çatal Hüyük, first to fourth preliminary reports", *Anatolian Studies*, Vol. XII (1962) pp. 41f., Vol. XIII (1963) pp. 43f., Vol. XIV (1964) pp. 39f., Vol. XVI (1966) pp. 165f.
- 18 Mumford, L., *City in History*, Penguin Books, Harmondsworth, 1966, p. 26.
- 19 Gılgamış Destanı için bakınız: Pritchard, J.B., *ANET Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Nos. 72-79.
- 20 Enkidu mitolojisi için bakınız: Kramer, S. N., *Sumerian Mythology*, New York, 1961, p. 55.
- 21 Can Hasan için bakınız: French, D.H., "Excavations at Can Hasan, first to sixth preliminary reports", *Anatolian Studies*, Vol. XII (1962) pp. 27f., Vol. XIII (1963) pp. 29f., Vol. XIV (1964) pp. 125f., Vol. XV (1965) pp. 87f., Vol. XVI (1966) pp. 113f., Vol. XVII (1967) pp. 165f.
- 22 Mersin Yümüktepe için bakınız: Garstang, J., *Prehistoric Mersin*, The Oxford University Press, Oxford, 1953.
- 23 Mumford, L. *City in History*, Penguin Books, Harmondsworth, 1966, p. 39.

REFERANSLAR

- 1 Adams, R.M., *The Evolution of Urban Society: Early Mesopotamia and Prehispanic Mexico*, Aldine, Chicago, 1966.
- 2 —, "The Origins of Cities", *Scientific American*, Sept. 1960, pp. 3-10.
- 3 —, "Developmental Stages in Ancient Mesopotamia", *Irrigation Civilizations: A Comparative Study*, (Ed. by) J.H. Stewart, Bobbs-Merrill Repr. Series in European History E-1, 1955.
- 4 Alkım, U.B., *Anatolia I (From the beginnings to the end of the 2nd Millennium B.C.)*, Nagel Publications, Geneva, 1968.

- 5 Bossert, A., *Altanatolien*, Berlin, 1942.
- 6 Childe, V.G., *What happened in History*, Penguin, Harmondsworth, 1954.
- 7 —, "The Urban Revolution", *The Town Planning Review*, Vol. 21 - 1, 1950, pp. 3 - 17.
- 8 Daniel, G., *The First Civilizations : The Archaeology of Their Origins*, Crowell, New York, 1968.
- 9 Danışman, G., "The Birth and Development of Architecture in Anatolia from the Earliest Times to 1000 B.C.", *M. Phil. Thesis*, Institute of Archaeology, University of London, 1968.
- 10 Frankfort, H., *The Birth of Civilization in the Near East*, Indiana University Press and Williams & Norgate, London, 1959.
- 11 Fraser, D., *Village Planning in the Primitive World*, Studio Vista, London, 1968.
- 12 Goetze, A., *Kleinasiens*, 2nd. Ed., Berlin, 1957.
- 13 Hawkes, J., *The Atlas of Early Man*, St. Martin's Press, New York, 1976.
- 14 Kraeling, C.H. and Adams, R.M. (Eds.), *City Invincible : A Symposium on Urbanization and Cultural Development in the Ancient Near East*, University of Chicago Press, Chicago, 1960.
- 15 Lampl, P., *Cities and Planning in the Ancient Near East*, Studio Vista, London, 1968.
- 16 Lloyd, S., *Early Anatolia*, Penguin, Harmondsworth, 1956. —, *Twin Rivers : A Brief History of Iraq from the Earliest Times to the Present Day*, Oxford University Press, 1961.
- 17 Mellaart, J., *Earliest Civilization of the Near East*, Thames and Hudson, London, 1965.
- 18 —, *The Neolithic of the Near East*, Thames and Hudson, London, 1975.
- 19 Mumford, L., *The City in History*, Penguin, Harmondsworth, 1965.
- 20 Naumann, R., *Architektur Kleinasiens - von ihren Anfängen bis zum ende der Hethitischen Zeit*, Tübingen, 1970.
- 21 Riley, C.L., *The Origins of Civilization*, Feffer and Simons, London, 1969.
- 22 Tonbee, A., *Cities of Destiny*, Thames and Hudson, London, 1967.
- 23 Ucko, P.J. and Dimbleby, G.W. (Eds.), *Domestication and Exploitation of Plants and Animals*, Gerald Duckworth and Co. Ltd., London, 1969.
- 24 Ucko, P.J., Tringham, R., and Dimbleby, G.W., (Eds.), *Man, Settlement and Urbanization*, Gerald Duckworth and Co. Ltd., London, 1972.
- 25 Weber, M., *The City*, Collier - Macmillan Ltd., London, 1958.
- 26 Wheatley, P., *City as Symbol*, H.K. Leven and Co., London, 1969.
- 27 Whitehouse, R., *The First Cities*, Phaidon Press, Oxford, 1977.

THE ROLE OF THE ANATOLIAN CIVILIZATIONS
AT THE BEGINNING OF THE URBANIZATION PROCESS

ABSTRACT

The recent archaeological research has clearly illustrated that Anatolia was one of the primary centres of the "Neolithic Revolution" in the Near East, and there is now evidence for an indigenous Anatolian neolithic culture with its own Palaeolithic ancestors. Furthermore, it has become clear that the historic city has experienced a different set of physical, geographical, climatic and social conditions in Anatolia, and as a result, an entirely different pattern of development than the one along two great river basins, Mesopotamia and Egypt, has emerged in Anatolia. And, in fact, the recent evidence from Anatolia now points to the fact that the antecedent to the Aegean city was not in Egypt or Mesopotamia, but in Anatolia. In the first article the urbanization process in Anatolia is being investigated throughout the Palaeolithic, Neolithic and Early Chalcolithic periods.